

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра міжнародних економічних відносин

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних (семінарських) занять з дисципліни

«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»
Економічний факультет

Кропивницький - 2021

Регіональна економіка та вільні економічні зони : метод. рек. до практичних (семінарських) занять для здоб. спец. 292 «Міжнародні економічні відносини» / [уклад. І. Г. Бабець] ; М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький : ЦНТУ, 2021. – 41 с.

Укладач: Бабець Ірина Георгіївна, професор кафедри міжнародних економічних відносин, д.е.н., професор

Методичні вказівки схвалено на засіданні кафедри міжнародних економічних відносин

Протокол від “26” серпня 2021 року № 1

Завідувач кафедри міжнародних економічних відносин

_____ Іван МИЦЕНКО

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни - поглиблення і розвинення знань щодо науково-методологічних засад функціонування соціально-економічних систем регіонів, узгодження загальнодержавної і регіональної політики та інтересів, ресурсного забезпечення та організаційно-економічних механізмів комплексного соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням впливу національних та глобальних чинників..

Завдання – засвоєння теорії регіональної економіки і регіонального розвитку, наукових засад регіональної економічної політики; оволодіння знаннями про територіальну і галузеву структуру господарського комплексу України та її регіонів; об'єктивну необхідність раціонального та ефективного використання природних, науково-виробничих, людських ресурсів регіонів країни; вивчення концептуальних засад державної регіональної політики; аналіз конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад; вивчення особливостей формування сучасної регіональної політики та розвитку територій в Україні.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен

знати:

- зміст економічних категорій; взаємозв'язок понять та показників;
- основні терміни, визначення і поняття, що стосуються розуміння сутності регіональної економіки;
- основні положення теорій та концепцій регіонального розвитку та їх прояв у процесі формування економіки регіонів і територіальних громад України;
- закономірності, принципи та фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів;
- методи кількісної і якісної оцінки економічних явищ на регіональному рівні;
- особливості структурних трансформацій економіки України та її регіональних особливостей;
- положення законодавчої бази регіонального розвитку, регіональної політики в Україні;
- зміст, етапи програмування стратегій регіонального розвитку та процесів децентралізації;
- елементи програм економічного та соціального розвитку регіону;
- особливості прояву проблем конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад в Україні;
- засоби, інструменти управління регіональним розвитком;
- напрями підвищення ефективності використання потенціалу території.

вміти:

- кількісно оцінювати явища й визначати тенденції зміни показників регіонального розвитку;
- виконувати економічний аналіз виробничо-господарської діяльності на рівні регіонів, виявляти резерви підвищення ефективності та використання трудових, матеріально-технічних та фінансових ресурсів;
- здійснювати оцінку впливу факторів на розміщення економічних, соціальних, природних об'єктів та визначати вплив територіального поділу праці;
- визначати напрями використання наявних ресурсів та використовувати переваги регіону і підбирати конкретні засоби та інструменти для належного регіонального управління;
- використовувати знання, уміння і навички для оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів;
- здійснювати моніторинг та оцінку результативності реалізації державної та регіональних стратегій розвитку з застосуванням відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- здійснювати контроль за виконанням прав, обов'язків виконавців державної регіональної політики;
- визначати напрями зміцнення конкурентних позицій регіонів та розробляти складові стратегії економічного розвитку;
- визначати фактори, що впливають на розвиток інтеграційних процесів та формувати передумови розширення зовнішньоекономічних зв'язків регіонів.

2. Зміст практичних занять

Практичне заняття №1

Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни

План заняття:

- 1.1. Етап формування "економіки нового типу" та регіональної економіки як науки.
- 1.2. Сутність регіональної економіки.
- 1.3. Завдання та дослідження регіональної економіки.

Методичні вказівки

Становлення методичних основ регіональної економіки як науки відбувалося тривалий час. Питанням просторової закономірності в розміщенні промисловості присвятив свої наукові труди А. Вебер, який розкрив суть «теорії штандартів», де промислові підприємства розміщуються з урахуванням мінімізації витрат на транспорт, оплату праці, агломерування. А. Леш дотримувався протилежних позицій, критикуючи теорію найменших витрат А. Вебера. Він вважав остаточною і єдиною умовою, що визначає вибір місця для створення підприємства можливість витягання максимального прибутку.

Й. Тюнен у книзі «Ізольована держава в її відношення до сільського господарства і національної економії» виклав концепцію побудови моделей розміщення сільського господарства концентричними колами навколо ринку збуту продукції. Таким ринком виступало місто або велике переробне підприємство. Завдяки вдалому розміщенню можна було отримати найвищий прибуток. Ця ідея була втілена в Україні при організації овоче-молочних зон біля великих міст, обласних і промислових центрів.

Характерною рисою цієї науки і до цього часу залишається її "інтердисциплінарність", тобто, застосовуючи підходи, засоби й методи інших наук (географія, планування, соціологія, політика, економіка, статистика та ін., а останнім часом і високі технології), вона є окремою "наукою про регіон", що взяла на озброєння розумово-діяльний апарат багатьох галузей знання.

Що ж таке "регіональна економіка"? Уже в середині 20 ст. сформувався чіткий розподіл на аналіз "макроекономіки" (macroeconomy) - дослідження економічних процесів, чинників і закономірностей розвитку народного господарства в цілому і "мікроекономіки" (microeconomy) - аналіз проблем функціонування, розвитку окремих підприємств різноманітних типів, груп. При цьому "місцева економіка" (local economy), або міська і регіональна економіка (city and regional economy) виділилися в особливий напрямок, що досліджує проблему функціонування муніципального і регіонального суспільного господарського й економічного розвитку. Цей напрямок часто ідентифікується з "public economy", тобто місцевим суспільним сектором, аналізом проблем і процесів виробництва, розподілу і споживання послуг, створених муніципальним господарством.

Регіональна економіка (РЕ) – це система суспільних відносин, що історично склалися у межах області (регіону) держави, і являє собою сукупність взаємопов'язаних економічних, соціальних, екологічних, демографічних і поселенських ланок та зв'язків, що забезпечують її стійкість і цілісність як на макро-, так і на макрорівні.

У вузькому значенні РЕ – комплекс галузей з виробництва товарів народного споживання і надання послуг, система методів організації виробництва і невиробничої сфери, а також комплексного управління регіонами.

Предметом науки регіональна економіка є вивчення закономірностей і принципів територіальної організації виробництва у розрізі регіонів країни, ефективності галузей народного господарства на різних рівнях.

Об'єктом регіональної економіки є процес формування та використання виробничого, природно-ресурсного, людського та матеріальнотехнічного потенціалів, соціальної інфраструктури та господарського комплексу.

Метою регіональної економіки є формування знань щодо теоретичних в практичних засад територіальної організації продуктивних сил України,

сучасного стану регіонального розвитку економіки та про територіальну і галузеву структуру господарського комплексу.

Суб'єктами регіональної економіки є різні юридичні особи (організації, підприємства), а також фізичні особи, окремо взята людина.

Завдання регіональної економіки:

1) ефективно з економічної та екологічної точок зору використання компонентів природно-ресурсного потенціалу регіону (країни);

2) збереження й примноження інтегрального людського (демографічного, інтелектуального та трудового) потенціалу країни;

3) мінімізація протиріч між існуючою індустріальною територіально-галузевою структурою господарського комплексу та необхідністю створення високо-конкурентної економіки з високою продуктивністю праці та гнучкою організацією виробництва через ефективну структурну трансформація господарських комплексів;

4) докорінне підвищення ефективності використання виробничоекономічного потенціалу регіонів;

5) пристосування до умов глобалізації, відновлення традиційних господарських зв'язків й інтеграція у світовий економічний простір;

6) пріоритетний розвиток усіх видів інфраструктури;

7) істотне підвищення ефективності регіональної економіки з одночасним забезпеченням пропорційно-збалансованого регіонального розвитку.

Регіональна економіка – (регіоналістика) – науковий напрям, що вивчає регіональні особливості соціально-економічного розвитку країни.

Територіальна соціально-економічна система (ТСЕС) – взаємопов'язане, взаємообумовлене, певним чином організоване поєднання різноякісних об'єктів типу «природа – населення – господарство» на цілісній території.

Розміщення продуктивних сил (ПС) – це географічний (просторовий) розділ ПС по території, іншими словами приуроченість господарських об'єктів до тих чи інших джерел сировини, палива, енергії, місць концентрації трудових ресурсів та районів споживання готової продукції.

Територіальний поділ праці – за визначенням М. Баранського: «Географічний поділ праці – це просторова форма суспільного поділу праці.

Суспільний поділ праці – це розподіл виробничих та невиробничих обов'язків між членами суспільства».

Форми територіальної організації ПС – це стійкі територіально-економічні утворення, що характеризуються своєю різноманітністю, конфігурацією, складністю, ієрархічністю.

Територіальна спеціалізація – переважний розвиток на певній території найефективніших видів діяльності (відповідно до наявних умов та ресурсів), продукти якої йдуть переважно для міжрайонного обміну (вивозяться за межі цієї території).

Питання для самоконтролю:

1. Що таке регіоналізація і чому виникла необхідність в її визначенні?
2. Яке співвідношення існує між поняттями —регіон і —економічний район?
3. Назвіть критерії класифікації регіонів.
4. Які існують типи регіонів, виділені за рівнем їх розвитку?
5. Які існують поняття для визначення частин регіонів чи територій?
6. Що означають цілісність регіону і комплексність господарств регіону?
7. Розкрийте поняття термінів «промисловий вузол», «агломерація», «територіальний виробничий комплекс», «міжгалузевий територіальний комплекс».
8. Назвіть основні етапи розвитку теорії регіональної економіки.
9. У чому полягає внесок А. Сміта та Д. Рікардо у розвиток теорії регіональної економіки?
10. Які принципи полягають в основі теорії Й. Тюнена?
11. Поясніть сутність теорії В. Лаундхарта.
12. Основні висновки теорії А. Вебера.
13. Яке значення для розвитку теорії регіональної економіки мають роботи У. Айзарда?
14. Які критерії лежать в основі теорії центральних місць?
15. У чому полягають спільні риси та відмінності регіональної спеціалізації та міжнародної торгівлі?
16. Наведіть класифікацію регіональних ринків, за роботами А. Льоша.
17. Розкрийте сутність теорії ринкових потенціалів і просторової взаємодії.
18. Проаналізувати внесок у теорію регіональної економіки вчених ХІХ століття.

Література: [1; 5-11].

Практичне заняття №2

Тема 2. Закони, закономірності, принципи розвитку економіки регіонів

План заняття:

- 2.1. Сутність законів регіонального розвитку.
- 2.2. Закономірності соціально-економічного розвитку регіонів.
- 2.3. Принципи розвитку регіональної економіки.

Методичні вказівки

Формування основ ринкової економіки в Україні відбувається з урахуванням таких класичних, загальновизнаних закономірностей: відповідності розміщення виробництва характеру і рівню розвитку продуктивних сил; територіального поділу суспільної праці; економії затрат праці на подолання просторового розриву між елементами виробництва;

територіальної концентрації і комплексності виробництва, формування агломерацій населених пунктів.

Сталий розвиток продуктивних сил як одна із закономірностей визначає стратегічний напрямок досягнення збалансованості економічної, соціальної і екологічної складових регіональної господарської системи. Сталий розвиток продуктивних сил України можливий лише на основі кардинальної структурної перебудови економіки, техніко-технологічного переозброєння виробництва, інтенсивного розвитку наукомістких галузей, екологізації усіх сфер суспільного життя.

Основна ідея сталого розвитку щодо продуктивних сил полягає у: забезпеченні раціонального природокористування; відтворенні ресурсної бази виробництва; реструктуризації господарського комплексу регіону у зв'язку з новими економічними і соціальними умовами; ефективному використанні трудового та виробничого потенціалу. Для розв'язання завдань сталого розвитку в Україні принципово важливими є нова структурна політика держави та інституційні перетворення, вихід з енергетичної кризи, оптимальне використання ресурсного потенціалу, раціональна система поселень, формування ефективної еколого-економічної політики держави.

Закон – це необхідне, істотне, об'єктивне, стійке та повторюване відношення між явищами чи об'єктами у природі та суспільстві.

Економічні закони – це об'єктивні закони розвитку суспільства, що відображають відносини в процесі виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ. Вони виражають найістотніші стійкі зв'язки між явищами економічного життя суспільства.

Закономірність – це об'єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв'язок явищ природи з суспільним життям. Закономірності РПС і РЕ – це фактично просторовий вияв окремих економічних законів.

Однією з принципових закономірностей є відповідність розміщення продуктивних сил вимогам національної економічної безпеки. Рівень економічної безпеки держави, що визначається саме фактором розміщення продуктивних сил, залежить від: рівня забезпеченості власних потреб у мінерально-сировинних та енергетичних ресурсах; галузевої і виробничої структури господарських комплексів; завершеності технологічних циклів виробництв; інтегрованості в світовий економічний простір.

Прикладом стійкої незбалансованості попиту на робочу силу та її пропозиції може слугувати ринок праці західних областей України, які традиційно відносять до трудонадлишкових регіонів держави. Досягнення збалансованості вимагає піднесення рівня попиту на робочу силу через введення в дію нових промислових, сільськогосподарських та інфраструктурних об'єктів відповідно до професійно-кваліфікаційних характеристик основного резерву робочої сили.

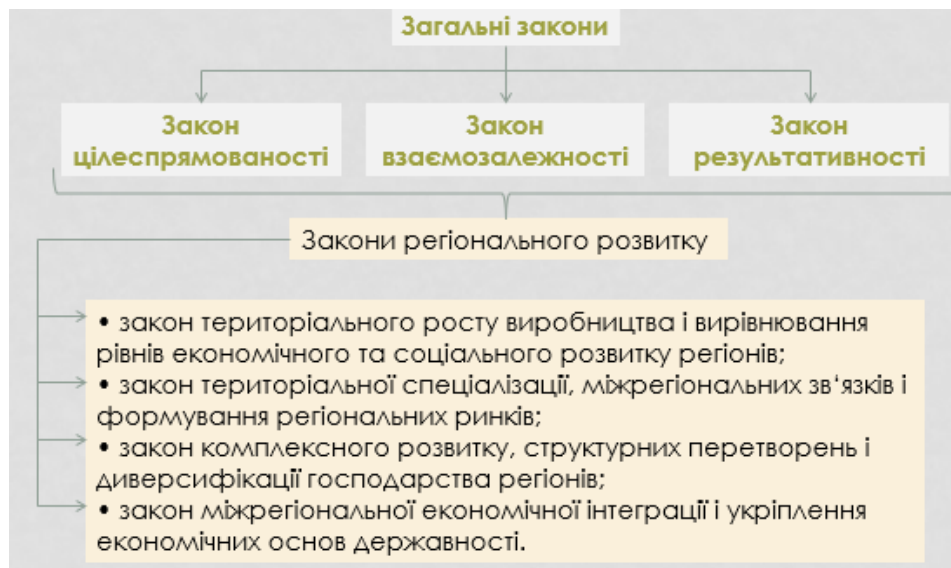

Рис. 1.1. Взаємозв'язок загальних економічних законів і законів регіонального розвитку.

Основні засади закону територіального зростання виробництва і вирівнювання рівнів економічного та соціального розвитку регіонів:

- поступовий розвиток виробничих сил на базі науково-технічного і організаційного прогресу та інших факторів,
- рівномірний територіальний розподіл виробництва,
- зближення різних регіонів за інтенсивністю господарського і соціального розвитку, що припускає прискорений підйом господарств відсталих і депресивних районів,
- вирівнювання регіонів за рівнем соціально- економічного розвитку.

Положення закону територіальної спеціалізації, міжрегіональних зв'язків і формування регіональних ринків

- раціональна спеціалізація господарства економічних районів та інших територій,
- територіальна спеціалізація є головною умовою формування товарних пропозицій на регіональних та загальнодержавних ринках сировини та готової продукції,
- міжрегіональні і зовнішні економічні зв'язки, сформовані регіональними ринками,
- регіональні товарні ринки визначаються схемами виробничо- збутового зонування і галузевими схемами розміщення виробництва та характеризуються за основними видами продукції,
- ємність ринку обумовлена розміщенням споживчого платоспроможного попиту на продукцію, а можливі об'єми її пропозиції – виробничими потужностями галузей-постачальників, конкурентоспроможністю їх продукції і рівнем ринкових цін.

Закон міжрегіональної економічної інтеграції і укріплення економічних основ державності включає такі положення:

- внутрірегіональна інтеграція розвивається на основі економічних взаємозв'язків між усіма елементами господарського комплексу регіону, що забезпечує формування єдиного регіонального економічного простору,
- міжрегіональна економічна інтеграція розвивається на базі територіального поділу праці, оскільки спеціалізація регіонів, їх певне територіальне відокремлення потребує встановлення й поглиблення економічних міжрегіональних зв'язків,
- розвиток інтеграційних взаємозв'язків та комплексне вдосконалення розміщення об'єктів виробничого і невиробничого призначення повинні сприяти вирівнюванню економічного і соціального розвитку регіонів.

Закономірності соціально-економічного розвитку регіону:

- Територіальний поділ праці - природні, соціально- економічні та національно-історичні особливості регіонів;
- Концентрація та комплексне розміщення продуктивних сил - спеціалізація виробництва;
- Соціальна спрямованість просторового розвитку продуктивних сил - інтереси населення;
- Сталий розвиток продуктивних сил - збалансованість економічної, соціальної та екологічної складових регіональної системи;
- Відповідність розміщення продуктивних сил вимогам національної економічної безпеки - забезпеченість мінерально-сировинними та енергетичними ресурсами; галузева і виробнича структура господарських комплексів; завершеність технологічних циклів виробництв; інтегрованість в світовий економічний простір;
- Планомірність і керованість у розвитку продуктивних сил регіону – державне регулювання, індикативне планування та економічне прогнозування;
- Закономірність ринкової кон'юнктури - кількісне і якісне співвідношення попиту і пропозиції на товарному ринку, на ринку робочої сили та ін.;
- Висока економічна ефективність.

Важливою закономірністю, що об'єктивно зумовлена умовами ринкового господарювання, є орієнтація в процесі вирішення конкретних питань щодо розміщення продуктивних сил на забезпечення високої конкурентоздатності продукції, яка значною мірою залежить від прийнятого варіанта розміщення нових виробничих чи соціально-культурних об'єктів та напрямів удосконалення існуючої структури господарства регіону. Ця закономірність базується на врахуванні специфіки ринкової кон'юнктури, в основі якої - кількісне і якісне співвідношення попиту і пропозиції не тільки на товарному ринку, а й на ринку робочої сили, ринку капіталу тощо. Якщо коливання ринкової кон'юнктури короткотермінові, то їх вплив на розвиток продуктивних сил не істотний чи повністю відсутній. І навпаки, суттєві зміни ринкової кон'юнктури та їх

довготривалий характер спричиняють необхідність радикальних зрушень у територіальній структурі господарства.

Керованість процесу розміщення і розвитку продуктивних сил України та її регіонів забезпечується шляхом проведення відповідної промислової, аграрної, структурної, інвестиційної, фінансово-кредитної та соціальної політики органами державного управління та місцевого самоврядування. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчим органам сільських, селищних і міських рад надаються широкі повноваження у сфері економічного та соціального розвитку.

Питання для самоконтролю:

1. Під впливом яких протиріч може змінюватися просторова схема регіонального розвитку?

2. Дайте визначення понять «територіальна організація», «територіальна структура», «територіальна спеціалізація», «територіальна концентрація», «кооперування»?

3. У чому полягають спільність та різниця між категоріями «закони», «закономірності», «принципи» регіонального розвитку?

4. Перелічити та дати визначення законів економічного розвитку регіонів.

5. Які виділяють основні закономірності регіонального розвитку?

6. Розкрийте сутність 4-х класичних закономірностей.

7. Розкрийте сутність нових закономірностей.

8. Що таке принципи регіонального розвитку, яка їх сутність?

9. Які існують принципи регіонального розвитку? Перелічіть і дайте визначення.

Література: [1, 5-11].

Практичне заняття №3

Тема 3. Фактори розміщення продуктивних сил і формування регіональної економіки

План заняття:

3.1. Сутність та склад факторів регіонального розвитку.

3.2. Історико-економічні фактори.

3.3. Природно-ресурсні фактори

3.4. Демографічні фактори

3.5. Соціально-економічні фактори

3.6. Науково-технічний прогрес як фактор розвитку регіонів

3.7. Адміністративно-територіальний фактор

3.8. Інноваційні, фінансові та інші фактори розвитку регіональної економіки

Методичні вказівки

Фактори розміщення продуктивних сил – це сукупність матеріальних об'єктів, природних, соціально-демографічних, господарських та просторових явищ і відносин, що суттєво впливають на процеси і результати територіальної

організації виробництва, а в більш широкому розумінні – на територіальну організацію ТСЕС.

Принципи розміщення продуктивних сил – це вироблені людиною (суб'єктивно) на підставі вивчення законів, процесів, факторів і форм розміщення виробництва правила цілеспрямованого впливу (управління) на розміщення виробництва.

Фактори РПС – це сукупність аргументів (причин), які зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні. Закономірності і принципи втілюються в практику розміщення продуктивних сил через врахування конкретних факторів, що впливають як на розміщення окремих об'єктів, так і на формування територіально-виробничих комплексів.

Під факторами розміщення розуміють сукупність аргументів (причин), що зумовлюють вибір місця для окремих підприємств, їх груп і галузей. Усі фактори розміщення продуктивних сил можуть бути представлені такими основними укрупненими групами: природно-географічні, геополітичні, демоекономічні, соціально-економічні та техніко-економічні.

До складу факторів регіонального розвитку відносяться:

- історико-економічні;
- територіальний (економіко-географічне положення (ЕГП));
- локалізований природно-ресурсний потенціал регіону (ПРП);
- демографічні (населення і трудові ресурси); - соціально-економічні;
- науково-технічний прогрес;
- адміністративно-територіальний;
- транспортний;
- форми територіальної організації господарства;
- існуюча в регіоні інфраструктура та ін.

Рис. 3.1. Класифікація факторів регіонального розвитку

Історико-економічні фактори:

- ▶ Розвиток народних промислів;
- ▶ Еволюція інституту приватної власності;
- ▶ Війни, тимчасова втрата суверенітету;
- ▶ Взаємовідносини прикордонних територій з регіонами сусідніх країн;
- ▶ Менталітет і традиції господарювання;
- ▶ Розвиток галузей промисловості;
- ▶ Структура населення за віросповіданням;
- ▶ Наслідки минулих стихійних лих.

Фактор економіко-географічного положення (ЕГП) визначають як сукупність просторових відносин будь-якого об'єкту регіональної економіки (підприємства, регіону, місцевості, країни, групи країн) до того, що знаходиться поза його межами і що має для цього об'єкту певне економічне та соціальне значення (інші країни, регіони, міста, підприємства, шляхи, природні об'єкти, ріки, моря тощо).

Природно-ресурсні фактори - це природні умови та природні ресурси регіону.

Рис. 3.2. Природно-ресурсні фактори регіонального розвитку

Демографічні фактори відносяться до числа найважливіших у розвитку регіонів, тому що вони визначають розвиток демографічного і трудового потенціалу території, їхнє освоєння, рівень розвиненості виробництва. Демографічні процеси, що відбуваються в регіоні (відтворення, міграція, характер і темпи росту чи зниження чисельності населення, зміна його статевовіковій структури та ін.), знаходяться в тісній взаємодії з усім суспільним розвитком. Вони залежать від суспільного розвитку і значно

впливають на нього, а також визначають розвиток і розміщення продуктивних сил, сприяють вирішенню соціально-економічних проблем.

Соціально-економічні фактори регіонального розвитку охоплюють: рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово-комунальному обслуговуванні; стан навколишнього середовища і природоохоронну діяльність; санітарно-гігієнічні умови праці.

Особливе значення для регіонального розвитку має *науково-технічний фактор*. Його складові можуть справляти суттєвий вплив на зміну традиційних та появу нових потреб, нова техніка та нові прогресивні технології можуть змінити господарську, соціальну і культурну структуру регіонів.

Адміністративно-територіальний поділ країни як організуючий інструмент управління територією відіграє важливу роль в регулюванні господарського розвитку, соціально-культурного будівництва і здійснення інших функцій держави (правоохоронної, оборонної, безпеки та ін.). Разом з діючими в його межах органами державної влади та місцевого самоврядування воно утворює територіально-організаційну систему, яка визначає стійкість і ефективність управління країною.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність поняття «принципи розміщення продуктивних сил»?
2. Як принципи розміщення продуктивних сил реалізуються на практиці?
3. Чим обумовлений поділ факторів регіонального розвитку на консервативні та прогресивні?
4. Як принципи РПС реалізуються на практиці?
5. Яка відмінність між поняттями «розміщення продуктивних сил» і «розміщення виробництва»?
6. Яку роль відіграють природні ресурси у розміщенні виробництва?
7. Як інфраструктура впливає на розміщення виробництва?
8. Які виробництва і чому тяжіють до джерел сировини?
9. Назвіть специфічні соціально-економічні властивості й ознаки інженерно-технічної інфраструктури.
10. Які виділяють групи розміщення продуктивних сил?
11. Від яких дій держави залежить регіональний розвиток?
12. Чому демографічний фактор відіграє одну з найважливіших ролей у регіональному розвитку?
13. Чому адміністративно-територіальний устрій можна розглядати як фактор регіонального розвитку?
14. Як впливає фактор науково-технічного прогресу на розвиток всіх регіонів і в тому числі екстремальних?

Література: [1; 5; 7; 24]

Практичне заняття №4

Тема 4. Економічне районування та територіальна організація господарства

План заняття

- 4.1. Сутність категорії «економічний» (суспільно-географічний) район.
- 4.2. Структура економічного району та її елементи.
- 4.3. Види економічного районування.
- 4.4. Сучасна мережа економічних районів України і проблеми її удосконалення.

Методичні вказівки

Основою формування економічних районів є територіальний поділ праці, що зумовлює виробничу спеціалізацію окремих територій і розвиток міжрайонної кооперації. Об'єктивними умовами виділення і розвитку економічних районів виступають наявні природні ресурси, особливості економіко-географічного положення території, чисельність населення, виробничий потенціал, рівень господарського освоєння території. Сам процес економічного районування являє собою доцільний, науково обґрунтований поділ країни на економічні райони.

Район – це територія, що за сукупністю своїх елементів відрізняється від інших територій, та характеризується єдністю і взаємозв'язаністю складових і цілісністю.

Формування економічних районів пов'язано із способом виробництва, рівнем розвитку і особливостями розміщення продуктивних сил. У докапіталістичних формаціях, коли територіальний поділ праці ще не набув свого розвитку, не було і об'єктивних умов для формування економічних районів. Виникнення і формування їх відбулося в умовах розвинутого товарного виробництва і подальшого розвитку суспільного територіального поділу праці.

Основна мета економічного районування - удосконалення стратегії соціально-економічного розвитку, поліпшення адміністративно-територіального поділу держави, як основи для розробки ефективної економічної політики, спрямованої на раціональне використання економічного і природно-ресурсного потенціалу, поліпшення РПС території її господарської спеціалізації та структури господарства.

Економічний район - це територіально-господарська цілісність, що характеризується своїм природно-ресурсним і економічним потенціалом і умовами розвитку, це основна складова частина регіональної політики, об'єкт економічної оцінки природних ресурсів, державного регулювання, організації управління в поєднанні з місцевим самоврядуванням.

Економічний простір - насичена територія, що вміщує багато об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, господарсько опановані й рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі тощо.

Якість економічного простору визначається:

1) щільністю (чисельність населення, об'єм валового регіонального продукту, природні ресурси, основний капітал на одиницю площі простору);

2) розміщенням (показники рівномірності, диференціації, концентрації, розподілу населення й економічної діяльності, у тому числі існування господарсько освоєних і не освоєних територій);

3) зв'язаністю (інтенсивність економічних зв'язків між частинами і елементами простору, умови мобільності товарів, послуг, капіталу й людей, що визначаються розвитком транспортних і комунікаційних мереж).

Економічне районування нерозривно пов'язане зі спеціалізацією районів. Тобто район спеціалізується в тих галузях, які в ньому найбільш повно розвинуті, а обмін між районами обмежується необхідною кількістю цілеспрямовано направлених товарів. Спеціалізація району є виразом зовнішньої функції регіону в межах країни або регіону вищого рангу.

Територіально-виробниче комплексотворення – взаємообумовлене територіальне поєднання підприємств та видів людської діяльності, при якому досягається досить високий ефект (економічний, соціальний, екологічний) за рахунок підбору підприємств відповідно до природних, економічних, демографічних, транспортних умов території та її географічного положення.

Територіально-виробничі комплекси (ТВК) – сукупність взаємозв'язаних і взаємообумовлених компонентів суспільного виробництва, що формується в межах компактною територією.

Отже, головним районоутворюючим фактором у кожній країні є суспільний територіальний поділ праці, який є результатом просторового прояву дії загального економічного закону суспільного поділу праці. Територіальний поділ праці проявляється у господарській спеціалізації окремих частин території країни на різних видах виробничої діяльності відповідно до їх природних умов і наявних трудових та інших ресурсів. Його розвиток відкриває шлях до максимального, найбільш ефективного використання сприятливих для виробництва умов кожної території, вигідного географічного положення, значних запасів мінеральних (особливо паливних і енергетичних) ресурсів, комбінування виробництв, що їх використовують, а також використання навичок та виробничого досвіду населення, які здобуті ним протягом певного історичного періоду.

Другим важливим районоутворюючим фактором, який є похідним від територіального поділу праці, є територіальні виробничі комплекси (ТВК). Територіальний поділ праці веде до формування галузей спеціалізації окремих територій, які, в свою чергу, обумовлюють склад галузей, що їх обслуговують і доповнюють. Це приводить до виникнення ТВК.

Загальноприйнятою є ієрархічна будова економічних районів.

1. Крупні (інтегральні) економічні райони – це найбільші територіальні формування, які об'єднують декілька адміністративних областей, або адміністративні області з автономною республікою.

2. Середні (інтегральні) економічні райони є підрайонами великих економічних районів й окреслюються межами адміністративної області (або автономної республіки).

3. Малі райони (мікрорайони). Їх території складаються з територій декількох адміністративних районів, окреслених в межах області. Малим районом може бути велике місто (наприклад, Одеса, Харків, Донецьк).

4. Низові адміністративно-господарські райони охоплюють цілком території адміністративних районів. В межах великих теж існують низові адміністративно-господарські райони.

Завданням економічного районування є створення теоретико-методологічного підґрунтя для цілеспрямованої територіальної організації народного господарства й обґрунтування раціонального розміщення виробництва у регіонах, вдосконалення його спеціалізації та піднесення соціально-економічного розвитку територій і країни в цілому.

Розробки з економічного районування, проведені у 90-і роки з участю провідних вчених Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України завершилися у 1998 році внесенням у проект Закону України „Про Концепцію державної регіональної економічної політики, запропонованої в такому складі мережі економічних районів України:

- Донецького (Донецька, Луганська області);
- Придніпровського (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області);
- Східного (Полтавська, Сумська, Харківська області);
- Центрального (Київська, Черкаська області, м.Київ);
- Поліського (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області);
- Подільського (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області);
- Причорноморського (Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м.Севастополь);
- Карпатського (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області).

Після цього запропонована нова мережа економічних районів, у цілому відповідає основним науковим критеріям економічного районування, фактично не змінювалася, за виключенням назви Причорноморського району, зміненої на Південний.

Для України проведення адміністративної реформи і формування нової мережі економічних регіонів є завданням першочерговим. Головним є вирішення питання вирівнювання рівнів економічного розвитку макрорегіонів, адміністративних областей, внутрішньообласних регіонів та їх груп (субрегіонів). З цією метою Уряд запропонував схему адміністративно-територіального устрою. Серед радикальних змін у цій схемі надання рангу регіону великим містам (Міста-регіони: Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Львів, Одеса, Харків); укрупнення внутрішньообласних адміністративних районів;

надання рангу районів середнім містам (міста-райони: Полтава, Кременчук, Сімферополь, Маріуполь, Рівне, Житомир тощо); об'єднання Рівненської і Волинської областей; поділ Кіровоградської та Донецької областей. На думку авторів цього проекту такі заходи допоможуть збалансувати потенціали регіонів.

Питання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте термін «економічне районування»?
2. Які види економічного районування вам відомі?
3. З якою метою проводиться соціально-економічного районування?
4. В чому полягають відмінності між різними видами економічних районів?
5. Визначте сутність економічного району і доведіть об'єктивний характер його формування.
6. Що являє собою територіальний поділ праці та який вплив він має на формування економічних районів?
7. Назвіть основні районоутворюючі фактори і поясніть їх вплив на процес районоутворення.
8. Яка форма територіальної організації народного господарства виконує функцію ядра економічного району?
9. Розкрийте сутність основних принципів економічного районування.
10. Визначте типи економічних районів і принципи відмінності між ними.

Література: [2; 3; 5; 7; 14; 24].

Практичне заняття №5
Тема 5. Регіональний аналіз

План заняття:

- 5.1. Регіональна економічна діагностика.
- 5.2. Кон'юнктурний аналіз регіональної економіки
- 5.3. Регіональне зростання та міжрегіональна нерівність
- 5.4. Міжрегіональні зв'язки та відкритість регіональних економік
- 5.5. Регіональні стратегії розвитку. SWOT-аналіз

Методичні вказівки

Аналіз економіки регіону, як частини єдиної національної економічної системи, ґрунтується на теоретичних моделях і системі економічних показників, побудованих економічною теорією для національної економіки.

Регіональний аналіз – це аналіз регіональних чинників з метою визначення напрямків ефективного соціально-економічного розвитку економічних районів. Сучасне бачення регіональних проблем економіки і способів їх вирішення відрізняється від традиційного застосування нових підходів. Одним з таких сучасних підходів є економічна діагностика – новий науковий напрямок у методології ринкових досліджень. Вона виникла на основі

синтезу методологічних економічних досліджень та прикладних методів і процедур, розроблених у соціології, математичній статистиці, технічній і медичній діагностиці.

Якщо в цілому слово «діагностика» означає розпізнавання, визначення стану об'єкта, то економічна діагностика являє собою систему методів для аналізу факторів розвитку соціально-економічних процесів, оцінки стану і виявлення відхилень від нормального розвитку та їхнього впливу на формування і функціонування регіональної економіки.

Найважливішим методологічним інструментом діагностики регіональної економіки є її економічний аналіз і прогнозування які можливі при наявності достовірної інформації, її узагальненні, з точки зору впливу різних факторів на регіональний розвиток та на етапи переходу від існуючих станів суб'єктів економіки регіону до більш розвинутих форм. Вихідні методологічні положення регіональної економічної діагностики такі: системний підхід, динамічний підхід, врахування регіональної специфіки та науково-технічного прогресу в розвитку регіональної економіки.

Отже регіон слід діагностувати таким чином:

1) регіональна економіка розглядається як система взаємодіючих суб'єктів (підприємств, об'єднань, організацій різних форм власності, самостійних підприємців, що володіють широкими правами у виробництві й реалізації продукції). Тут ми використовуємо традиційний аналіз статистичних даних, отримуємо інформаційну базу для наступних аналітичних дій;

2) суб'єкти, що хазяюють, групуються відповідно до виду їхньої діяльності в наступні підсистеми: виробництво, сфера обігу, фінансово-кредитна система, соціальна сфера, регіональні органи управління, населення. Для вивчення їх діяльності використовуємо статистичні дані за останні 3 роки, а при виникненні необхідності - за більш тривалий період;

3) у попередній період розвитку між підсистемами регіональної економіки склалися соціально-економічні зв'язки (внутрішньо-регіональні і міжрегіональні), що мають інерційну силу та впливають на розвиток регіональної економіки. Тут вивчається досвід економічних реформ у інших країнах, аналізуються найбільш значні події в історії регіону, економічний та етнокультурний потенціал;

4) разом зі зміною відносин власності, структури управління, сфери господарських взаємин змінюється система господарських зв'язків, виникають нові відносини, трансформуються економічні інтереси суб'єктів ринкової регіональної економіки. Тут визначальною є стратегія регіонального розвитку, застосовується SWOT – аналіз.

Інтегральне оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіону проводиться за аналітичними показниками:

- 1) питома вага регіону у ВВП і виробленому національному доході;
- 2) обсяг виробленої промислової продукції на душу населення;

3) рівень самозабезпечення регіону основними продуктами харчування (обсяг виробництва відповідних видів сільськогосподарської продукції на душу населення);

4) середній рівень заробітної плати робітників у регіоні;

5) обсяг і динаміка капітальних вкладень у регіоні в розрахунку на одного жителя ;

6) кількість компаній і фірм усіх форм власності в регіоні.

Кон'юнктура в регіональних економіках являє собою характеристику економічного стану, тенденцій та перспектив розвитку виробництва, обігу і споживання тих або інших товарів в регіоні. Вивчення кон'юнктури включає економічну діагностику таких процесів, як виробництво та реалізація продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках; діяльність провідних промислових і торговельних фірм; спеціалізація та кооперування в сфері виробництва і обігу; фінансування та кредитування; ціноутворення; перспективи розвитку виробництва і споживання в регіоні.

При сприятливій кон'юнктурі складаються умови, які полегшують збут і продаж товарів, забезпечують зростання прибутку, досягається збалансованість попиту з пропозицією, ціни утримуються на стабільному рівні, відзначається зростання ділової активності. Несприятливою вважається ситуація, що характеризується відставанням попиту від пропозиції і приводить до росту товарних запасів, уповільненню обіговості товарів, забрудненнями у збуті товарів, спадом ділової активності.

Аналіз економічного потенціалу дає уявлення про економічну базу регіону. Перш за все визначається спеціалізація господарств регіону. Для цього розраховується коефіцієнт локалізації: відношення частки виробленої продукції галузі промисловості у загальних обсягах промислового виробництва в регіоні до частки цієї галузі у загальному виробництві по країні.

У загальному випадку регіональна динаміка характеризується двома протилежними явищами:

- процесом міжрегіональної конвергенції, коли з часом рівні економічного розвитку регіонів зближуються;

- процесом дивергенції, коли розриви між регіонами збільшуються.

Процес міжрегіональної конвергенції спостерігається в тому випадку, якщо темпи зростання відсталих (бідних) регіонів виявляються вищими, ніж темпи зростання в розвиненіших (багатих) регіонах, що дає можливість бідним регіонам з часом наблизитися до рівня багатих.

Якщо ж темпи зростання бідних і багатих регіонів однакові, або, що трапляється найчастіше, темпи зростання в бідних регіонах відстають від темпів зростання багатих, то відбувається процес дивергенції, коли багаті регіони стають ще багатшими, бідні – бідніше.

Основними формами міжрегіональних зв'язків є обмін товарами і послугам, міграція населення, фінансові потоки, інформаційний обмін.

Уявлення про міжрегіональні зв'язки можна отримати при аналізі відкритості регіональних економік. Для аналізу відкритості застосовуються спеціальні коефіцієнти:

- 1) коефіцієнт товарності регіонального виробництва (вивезення);
- 2) коефіцієнт ввозу, тобто частка ввезеної продукції у загальному споживанні її в регіоні;
- 3) коефіцієнт товарообміну.

Регіональна стратегія розвитку є стратегічним планом розвитку регіону, його зброєю у змаганні з іншими регіонами. Стратегічний план визначає цілі, завдання, пріоритети, напрям сталого економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя на середньостроковий (4 - 6 років) та довгостроковий (10 – 15 років) періоди. Прийняття рішення щодо стратегії регіонального розвитку складається з чотирьох стадій :

- I – оцінка ситуації і діагностика проблем розвитку регіону;
- II – оцінка ситуації в розвитку районів регіону;
- III – вибір і обґрунтування пріоритетів розвитку регіону;
- IV - моделювання варіантів і сценаріїв розвитку регіону.

Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку регіону, розроблення стратегічного плану розвитку здійснюється на основі діагнозу стартових умов регіонального розвитку шляхом аналізу СВОТ (Сила (сильні сторони) – Вадя (слабкі сторони) – Обставини (можливості) – Труднощі (загрози), тенденцій і передбачуваних наслідків їх збереження, проблем та існуючих прогностичних матеріалів соціально-економічного розвитку регіону, потужності та ефективності використання наукового, природного, економічного, трудового потенціалу). Аналізуються екзогенні та ендегенні фактори розвитку регіону.

Складові СВОТ – аналізу:

- сильні сторони (Strengths) – внутрішні можливості (навички, потенціал) чи ресурс регіону, що можуть зумовити формування конкурентної переваги і певної стратегії;
- слабкі сторони (Weaknesses) – види діяльності, ресурси, обставини, які використовуються неефективно або не за призначенням і які гальмують розвиток регіону;
- можливості (Opportunities) – ще не використані регіоном альтернативи, шанси, які можна використати для досягнення стратегічних цілей (результатів) розвитку регіону;
- загрози (Threats) – будь-які процеси або явища, що перешкоджають руху у напрямку досягнення місії та цілей розвитку регіону.

Найбільш сприятливою для регіону є ситуація, коли можливості зовнішнього середовища збігаються із сильними сторонами регіону. Навпаки, загрози з боку зовнішнього середовища, накладені на слабкі сторони регіону,

створюють передумови кризової ситуації і роблять проблемними шляхи досягнення цілей регіоном.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають регіональний аналіз і методи регіональної економічної діагностики?
2. Якими статистичними показниками може бути охарактеризована економічна діяльність в регіоні?
3. Що таке регіональні рахунки?
4. Як здійснюється аналіз економічного потенціалу регіону?
5. Які сторони економічного життя регіону можуть бути показані за допомогою індексу локалізації?
6. Визначити поняття «кон'юнктура» і пояснити для чого необхідний кон'юнктурний аналіз регіональної економіки?
7. Назвіть показники, індикатори та чинники регіонального зростання.
8. Чому існує і як визначити міжрегіональну нерівність, що називають міжрегіональними конвергенцією та дивергенцією?
9. Які коефіцієнти застосовуються для аналізу відкритості регіону у міжрегіональних зв'язках?
10. У чому полягає сутність і яка методологія SWOT-аналізу регіонального розвитку?

Література: [7; 12; 13; 15; 16; 26; 27; 29]

Практичне заняття №6

Тема 6. Регіональна економічна політика

План заняття:

- 6.1. Місце і значення регіональної економічної політики
- 6.2. Цілі та задачі регіональної економічної політики.
- 6.3. Основні принципи державної регіональної економічної політики

України

Методичні вказівки

Розбудова незалежної правової держави, що відбувається в Україні, та реформування системи управління зумовлюють зростання ролі територій у проведенні економічних трансформацій і становленні нових форм господарювання. Сьогодні значно розширюються функції і завдання регіонів щодо раціонального використання природних ресурсів, забезпечення зайнятості населення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Від того, наскільки оптимально поєднуються інтереси держави і окремих регіонів, залежить збалансованість розвитку народногосподарського комплексу.

Регіональна економічна політика - це сукупність організаційноправових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її стратегічних цілей і поточних завдань.

Регіональна політика держави охоплює такі аспекти: діяльність держави щодо управління політичним, економічним та соціальним розвитком окремих територій країни виходячи із загальнодержавних інтересів; соціально-економічну політику окремих регіонів, спрямовану на реалізацію певних цілей і завдань, виходячи із внутрішніх потреб і наявних ресурсів у регіоні. Оптиміальне поєднання цих двох аспектів забезпечує раціональну регіональну соціально-економічну політику держави.

Регіональна економічна політика характеризується певною сукупністю цілей, завдань, механізмів, які в кінцевому підсумку визначають її стратегію і тактику. Вона ґрунтується на врахуванні широкого спектра національних, політичних, соціальних факторів, що і дає змогу ефективно впливати на регіональний розвиток. При визначенні пріоритетних напрямів регіональної економічної політики беруться до уваги демографічні, екологічні, виробничі та інші проблеми, вирішення яких сприяє загальному економічному піднесенню регіонів.

Об'єктами регіональної економічної політики можуть бути різні адміністративно-територіальні утворення або їх сукупність, суб'єктами — органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, які безпосередньо виконують функції щодо забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів (рис. 6.1). Державна регіональна економічна політика ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», інших нормативно-правових актів.

Рис. 6.1. Об'єкти і суб'єкти регіональної економічної політики

Стратегічні цілі регіональної політики держави:

політичні: збереження унітарної (єдиної) незалежної держави, усунення умов для дезінтеграційних, сепаратистських (від лат. - відокремлення) процесів;

економічні: забезпечення комплексного, збалансованого розвитку регіонів на основі реалізації їх потенціалу, зменшення соціально-економічної диференціації, прискорення ринкового реформування;

соціальні: реалізація конституційних прав громадян, забезпечення необхідних умов для життя незалежно від місця проживання.

Названі цілі реалізуються через комплекс завдань державної регіональної політики:

1) зміцнення основ української державності;
2) пошук оптимальної моделі державного та територіального устрою;
3) забезпечення економічної самодостатності областей через узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів і економічних пріоритетів;

4) активна участь регіонів і органів місцевого самоврядування в управлінні державою та самостійне вирішення проблем у межах своєї компетенції;

5) підвищення та вирівнювання регіональних життєвих умов населення;

6) стимулювання комплексного розвитку регіональних господарських систем і повнішу інтеграцію підприємств, що розташовані і функціонують на певних територіях у відповідні регіональні господарські системи;

7) забезпечення екологічної безпеки.

Об'єкти державної РЕП: Системи територіальних утворень, у межах яких здійснюється державне управління та місцеве самоврядування: адміністративно-територіальні одиниці регіону, галузі господарського комплексу території, соціальна інфраструктура, природне середовище, трудові ресурси тощо.

Суб'єкти державної регіональної політики в Україні:

- Центральні органи державної виконавчої влади, Держадміністрації відповідного рівня (обласні, міські, районні)

- Місцеве самоврядування, представницькі громадські товариства, спілки регіонів, територіальна громада, Місцеві ради народних депутатів

Особливості формування регіональної політики в Україні:

брак досвіду щодо здійснення власної регіональної політики;

незавершеність процесів формування дієздатних центральних органів державної влади, правового оформлення держави;

гостра економічна криза;

відмова від старої моделі стосунків між центральною та місцевою владою.

Сучасна державна регіональна економічна політика України ґрунтується на таких основних принципах:

- визнання і дотримання загальнодержавних пріоритетів та забезпечення органічної єдності завдань щодо соціально-економічного розвитку країни та розвитку продуктивних сил регіону;

- правового забезпечення економічної самостійності регіонів на основі розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування й підвищення їх відповідальності щодо вирішення завдань життєзабезпечення і комплексного розвитку територій;

- дотримання вимог екологічної безпеки при реформуванні структури господарських комплексів і розміщенні нових підприємств;

- досягнення економічного і соціального ефекту за рахунок використання переваг територіального поділу праці, раціонального природокористування, розвитку міжрегіональних зв'язків.

Питання для самоконтролю:

1. Які аспекти охоплює регіональна політика держави?
2. У чому полягає раціональна регіональна соціально-економічна політика держави?
3. Яка мета регіональної економічної політики?
4. Які завдання регіональної економічної політики?
5. Вкажіть об'єкти регіональної політики держави.
6. Які суб'єкти регіональної політики держави?
7. Які сучасні чинники регіональної політики та регіонального розвитку?
8. Які основні напрями регіональної політики?
9. Які стратегічні цілі регіональної політики визначені в Україні?
10. На які принципи спирається регіональна політика України?

Література: [4; 5; 7; 13-16; 20; 22; 26; 27].

Практичне заняття №7

Тема 7. Механізм реалізації регіональної економічної політики

План заняття

7.1. Механізм реалізації регіональної економічної політики: сутність, завдання та складові.

7.2. Пріоритети регіонального розвитку.

7.3. Міжбюджетні відносини центру і регіонів.

Методичні вказівки

Механізм реалізації регіональної економічної політики становить сукупність форм, методів і засобів державного регулювання територіальних пропорцій і регіональних ринків.

Механізм реалізації державної регіональної економічної політики - це система конкретних економічних важелів та організаційно-економічних засобів, за допомогою яких здійснюється державний вплив на просторову організацію

суспільства, забезпечується соціально-економічний розвиток регіонів, вдосконалюється структура їхнього господарського комплексу.

Основними складовими цілісного механізму державної регіональної політики України є: відповідна законодавчо-нормативна база, бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку, прогнозування і програмування, розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил (створення спеціальних економічних зон, міжрегіональне та прикордонне співробітництво тощо).

До найважливіших *важелів* реалізації регіональної політики відносяться:

- довгострокове прогнозування економічного і соціального розвитку регіонів для з'ясування глобальних проблем та стратегічних напрямків їх розвитку;

- розробка індикативних планів розвитку регіонів; - розробка місцевих бюджетів;

- формування міжрегіональних та регіональних програм науковотехнічного розвитку;

- визначення пріоритетних напрямків в розвитку окремих регіонів.

Серед інструментів регіональної економічної політики більшість авторів називають заборону, дозвіл, примушення, трансферти, субсидії, премії, позики, кредити, програми, плани розвитку.

Інструменти систематизують за ступенем універсальності та широтою впливу, виділяючи макроінструменти та мікроінструменти.

Макроінструменти – це загальноекономічні регулятори, які впливають на поведінку багатьох економічних суб'єктів. Ці інструменти мають диференційовані, по кожному з регіонів, параметри (нормативи, ставки тощо) та умови загальнодержавної податкової, кредитної, інвестиційної, соціальної політики. Вони використовуються головним чином для вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів, подолання міжрегіональної диференціації підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Мікроінструменти – це регулятори адресного впливу. Вони безпосередньо спрямовані на діяльність суб'єктів регіональної економіки, впливають на власників основних факторів виробництва – праці і капіталу з метою стимулювання їх активної участі в процесі регіонального відтворення

Одним з важливих елементів регіональної економічної політики є розробка довгострокових, середньострокових прогнозів соціальноекономічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей України, міст Києва і Севастополя та державних регіональних програм, за допомогою яких досягається планомірність у розвитку продуктивних сил, узгоджуються інтереси галузей і територій.

Економічна складова державної регіональної політики передбачає:

□ забезпечення економічної самодостатності областей через узгодження загальнодержавних інтересів та економічних пріоритетів з регіональними і місцевими;

□ раціональне розміщення продуктивних сил, реалізацію переваг територіального поділу праці;

□ створення нової системи управління комунальним сектором економіки;

□ стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у найдинамічніші області, здатні прискорити зростання національної економіки та сприяти реструктуризації власної економіки;

□ активізацію розвитку депресивних регіонів;

□ сприяння формуванню оптимальної структури господарського комплексу, здатної забезпечити найефективніший регіональний розвиток;

□ контроль з боку держави за зміною суспільних потреб, за дотриманням загальноекономічних, соціальних пріоритетів, забезпеченням досягнень у сфері науково-технічного прогресу;

□ сприяння розвитку регіонального ринку та споживчого сектору економіки регіону;

□ створення різних типів спеціальних економічних зон як засобу стимулювання господарської діяльності в регіоні.

Важливою складовою державної регіональної політики є бюджетно-фінансова політика.

Основні проблеми бюджетного регулювання розвитку регіонів:

- встановлення науково-обґрунтованих показників, що визначають і гарантують самостійність місцевих бюджетів;

- збалансування бюджетної системи за територіями, доходами і витратами;

- визначення частки місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті держави;

- встановлення мінімальної частки доходів місцевих бюджетів, що формуються за рахунок власних доходів (показник реальної фінансової автономії).

Доходи бюджетів. Основна частина загальних доходів центрального бюджету і власних доходів регіональних (місцевих) бюджетів утворюються з різних податків. Поділ податкових доходів між бюджетами здійснюється двома способами: 1) різні види податків розподіляються між бюджетними рівнями (власне податки); 2) той самий податок розподіляється між бюджетними рівнями у певних пропорціях (регулюючи податки).

Оскільки різні податки формують бюджети різних рівнів, а державні податки розподіляються між бюджетами в різних співвідношеннях, то й податкові надходження в доходну частину бюджетів усіх рівнів будуть за обсягом різні.

Видатки бюджетів. Розподіл витрат центральних, регіональних і місцевих бюджетів визначається законодавчо закріпленими бюджетними повноваженнями. Структура розподілу бюджетних витрат між рівнями влади близька до структури розподілу доходів. Відхилення в декількох процентних пунктах пояснюються міжбюджетними трансфертами і розходження дисбалансів бюджетів (співвідношеннями дефіцитів і профіцитів).

Міжбюджетні відносини. У бюджетних системах зі стійким поділом доходів і повноважень по витратах основним механізмом регулювання бюджетних дисбалансів є міжбюджетні трансферти. При цьому розрізняють два основних типи трансфертів: вертикальні (від бюджетів вищестоящого рівня до нижчестоящого) і горизонтальні (між бюджетами одного рівня). Вертикальні міжбюджетні трансферти, у свою чергу, поділяються на загальні (вирівнюючі) і цільові (спеціальні) трансферти.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення механізму реалізації регіональної економічної політики.
2. Які основні методи механізму реалізації регіональної економіки?
3. Назвіть інструменти і механізми реалізації регіональної політики?
4. За допомогою яких важелів реалізується регіональна політика?
5. У чому полягає сутність макроінструментів та мікроінструментів регіональної економічної політики?
6. Яке значення для регіонального розвитку мають спеціальні економічні зони?
7. З чого складаються бюджети різних рівнів?
8. Яка роль податків у формуванні доходної частини бюджетів різних рівнів?
9. Що таке трансферт і як він розподіляється?
10. Які проблеми бюджетного регулювання розвитку регіонів в Україні?

Література: [4; 5; 7; 13-16; 19; 20 - 22; 26-28].

Практичне заняття №8

Тема 8. Сталий розвиток та економічна безпека регіонів України

План заняття

- 8.1. Поняття сталого розвитку держави та регіону.
- 8.2. Економічна безпека регіону.
- 8.3. Загрози сталому розвитку та економічній безпеці регіонів України.

Методичні вказівки

Сталий розвиток в перекладі з англійської (sustainable development) означає правильний, гармонійний, рівномірний, збалансований розвиток. У науковій літературі під гармонійним розвитком розуміють процес змін з метою зміцнення нинішнього та майбутнього ресурсного потенціалу для забезпечення належної якості життя людей, при якому узгоджуються: експлуатація природ-

них ресурсів, галузева структура інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості; інституціональне середовище.

Сталий розвиток як процес раціонального управління ресурсами ґрунтується на оптимальному поєднанні інституціональних, інвестиційних, технологічних засобів, які забезпечують ощадливе використання природних ресурсів при одночасному збереженні позитивних тенденцій соціально-економічного розвитку на основі новітніх екологічно чистих технологій, що, своєю чергою, сприятиме відновленню природного багатства для потреб наступних поколінь.

Сталий розвиток доцільно досліджувати з урахуванням таких складових:

- *економічної*, яка передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для забезпечення економічного зростання та побудову постіндустріального суспільства на основі розвитку інформаційної, знанневоорієнтованої економіки;

- *екологічної*, яка базується на збереженні, відродженні та забезпеченні життєздатності й автопоезису біологічних і фізичних природних систем, що підтримують стабільність біосфери;

- *соціальної*, яка орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві, на справедливий розподіл благ між людьми, збереження культурної спадщини;

- *інституціональної*, що означає реалізацію демократичних принципів управління і прийняття рішень з питань використання природного середовища, формування нормативно-правового регулювання та організаційного забезпечення оптимізації соціальної, економічної та екологічної складових.

Стан економічної безпеки країни тісно пов'язаний із забезпеченням економічної безпеки її регіонів. Тому важливим рівнем дослідження економічної безпеки є регіональний. Актуальність проблеми зміцнення економічної безпеки зумовлена необхідністю забезпечення стабільності розвитку в умовах обмежених ресурсів регіонів, під дією несприятливих чинників глобального середовища.

Саме тому детальніше зупинимося на регіональній компоненті економічної безпеки держави. В науковій літературі економічна безпека регіону визначається як стан сукупності умов і факторів, що характеризують стабільність, стійкість і можливість поступального розвитку в межах його інтеграції у національну економіку. Д. Буркальцева під економічною безпекою регіону розуміє такий стан економіки, що дає змогу забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і базується на таких засадах: економічна незалежність, стійкість і стабільність розвитку, здатність до саморозвитку і прогресу.

Економічна безпека на регіональному рівні розглядається як стан економіки регіону в певний момент часу та як сукупність таких властивостей

регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний соціально-економічний розвиток та досягнення інтересів регіону в межах національної економіки.

Враховуючи аспекти сталого розвитку можна сказати, що економічна безпека регіону - це його сталий розвиток, який сприяє подальшому вдосконаленню соціально-економічної та екологічної сфер, що узгоджується із загальнонаціональними інтересами, та має дієвий, ефективний механізм виявлення і протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Економічна діяльність регіону як підсистеми національної економіки супроводжується виникненням ризиків і загроз економічній безпеці внаслідок недостатнього рівня розвитку відповідних секторів економіки, їх низької конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також дії зовнішніх чинників, зумовлених відмінностями у рівнях економічного розвитку та розбіжністю у цілях і пріоритетах міжнародного співробітництва.

Загалом, загрози економічній безпеці регіону можна класифікувати за такими є ознаками, як і для державного рівня (рис. 1.9), за винятком класифікаційного параметру «ієрархія управління». При цьому, відмінність полягатиме у тому, що для регіону регіональні, локальні та індивідуальні (особистісні) загрози будемо розглядати як внутрішні, а загальнонаціональні та міжнародні – як зовнішні. Тоді як для держави зовнішніми загрозами вважатимемо лише міжнародні.

Рис. 8.1. Класифікація загроз економічній безпеці держави та регіону

Відповідно, в структурі загроз регіональному розвитку виділяють екзогенні та ендегенні. Екзогенні загрози зумовлені такими зовнішніми чинниками розвитку регіону, як: зміни законодавства (наприклад, податкового, митного); коливання кон'юнктури світових ринків; зростання рівня інфляції; зміна політичної ситуації та економічного курсу в країні; настання надзвичайних ситуацій.

Ендегенні загрози виникають під дією внутрішніх чинників регіонального розвитку і зумовлені: історично усталеним рівнем розвитку продуктивних сил регіону, характером його виробничої спеціалізації та участі у системі загальнонаціонального та міжнародного поділу праці; рівнем технологічного оснащення виробництва (станом фізичної та моральної зношеності основних виробничих фондів, активністю процесів розробки та впровадження нових технологій, техніки, інновацій); недосконалістю чи відсутністю дієвого інформаційного забезпечення; неефективністю методів управління системою, що підпадає під вплив ризиків; відсутністю ефективного маркетингу, мотивації та дієвих стимулів до розвитку економічної системи регіону.

Загрози економічній безпеці регіону, що виникають в процесі економічної діяльності, значною мірою зумовлені недосконалим управлінням регіональним економічним розвитком та недосконалими інститутами. Неефективно діючі інструменти державної соціально-економічної політики, у тому числі й регіонального розвитку, можуть негативно впливати на конкурентоспроможність регіону, якщо вони спрямовані на підтримку сировинних та енергомістких галузей виробництва. Джерелом загроз інституціонального характеру для системи економічної безпеки регіону також є низький рівень дотримання і виконання положень нормативно-правових документів, неврахування інтересів суб'єктів мікро- і мезорівня при розробці нормативно-правових і стратегічних документів з міжнародного співробітництва та неузгодженість їх пріоритетів і механізмів реалізації завдань.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття сталого розвитку соціально-економічної системи.
2. У чому відмінність поняття «сталий розвиток» на рівні держави та регіону?
3. Які складові характеризують сталий розвиток регіону?
4. У чому сутність економічного виміру сталого розвитку регіону?
5. Які основні аспекти дослідження екологічного виміру сталого розвитку регіону?
6. Які напрями формування соціальної складової сталого розвитку регіону?
7. Які нормативно-правові документи визначають сталий розвиток пріоритетним напрямом регіональної політики?
8. У чому відмінність понять «сталий розвиток» та «економічна безпека» регіону?

9. Сформулюйте визначення економічної безпеки регіону з урахуванням аспектів сталого розвитку?

10. Які внутрішні загрози впливають на рівень економічної безпеки регіонів України?

11. Якими чинниками зумовлені зовнішні загрози економічній безпеці регіонів?

12. Які дискретні загрози впливають на економічну безпеку регіону?

13. Які системні загрози визначають рівень безпеки регіонів України?

14. Чи існує взаємозв'язок між соціально-демографічними та фінансовими загрозами економічній безпеці регіонів України?

15. Які чинники зумовлюють виникнення технологічних загроз економічній безпеці регіонів України?

Література: [16; 17; 18; 23; 25].

Практичне заняття №9

Вільні економічні зони як інструмент активізації регіонального розвитку

План заняття:

9.1. Сутність і правовий режим функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ).

9.2. Характеристика економічної діяльності у ВЕЗ.

9.3. Результати діяльності ВЕЗ та їх значення для забезпечення економічного зростання в регіоні та державі.

9.4. Зарубіжний досвід та перспективи розвитку ВЕЗ в Україні.

Методичні вказівки

Один із перших термінів, що визначали суть вільної зони, - "вільна гавань" (porto franco). У міру поширення механізму зон, модифікації цільової та функціональної спрямованості цей понятійний ряд збільшувався, у тому числі й під впливом мовних особливостей держав-засновниць. У результаті утворення, що має внутрішню цілісність, отримало значну кількість назв. Мається на увазі багатозначність понять, адже, за нашими підрахунками, існує близько 60 дефініцій, або лексем, на позначення цього утворення.

Найбільш поширені терміни "вільна економічна зона" (free economic zone) (ВЕЗ/FEZ) та "експортно-виробнича зона" (export processing zone) (ЕВЗ/EPZ). Перший термін найбільш точно передає той ключовий момент, що характеризує зону як економічне, а не політичне, соціальне чи інше утворення з вільним (спрощеним та пільговим відносно норм господарського й митного законодавства приймаючої економіки) режимом підприємницької діяльності.

Другий термін - ЕВЗ - досить широко було популяризовано економічною наукою. Він найбільш активно використовується в практиці країн, що розвиваються. Крім того, термін ЕВЗ офіційно визнаний рядом міжнародних організацій, зокрема Міжнародною Організацією Праці, Центром ООН з

Транснаціональних Корпорацій, Всесвітньою Асоціацією ЕВЗ (World export processing zone association), Світовим банком.

Як вихідні критерії, що визначають віднесення тих або інших структур до вільних економічних зон, ми використовуємо:

- умовну екстериторіальність щодо митних кордонів та індиферентність до торгового режиму приймаючої держави;
- спрямованість на активізацію підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності;
- використання для власного розвитку зовнішніх фінансових ресурсів;
- особливий (відрізняється від загального, існуючого на території держави розташування) організаційно-правовий режим.

Вільні економічні зони поділяють на типи залежно від: розташування відносно державного кордону, характеру об'єкта зонування, принципу організації, характеру взаємодії із позазональною економікою, від національної належності, масштабу та значущості вирішуваних завдань, функціональної спрямованості.

За *функціональною спрямованістю* розрізняють такі типи ВЕЗ: зовнішньоторговельні, торговельно-виробничі, науково-технічні, туристично-рекреаційні, офшорні зони (рис. 9.1).

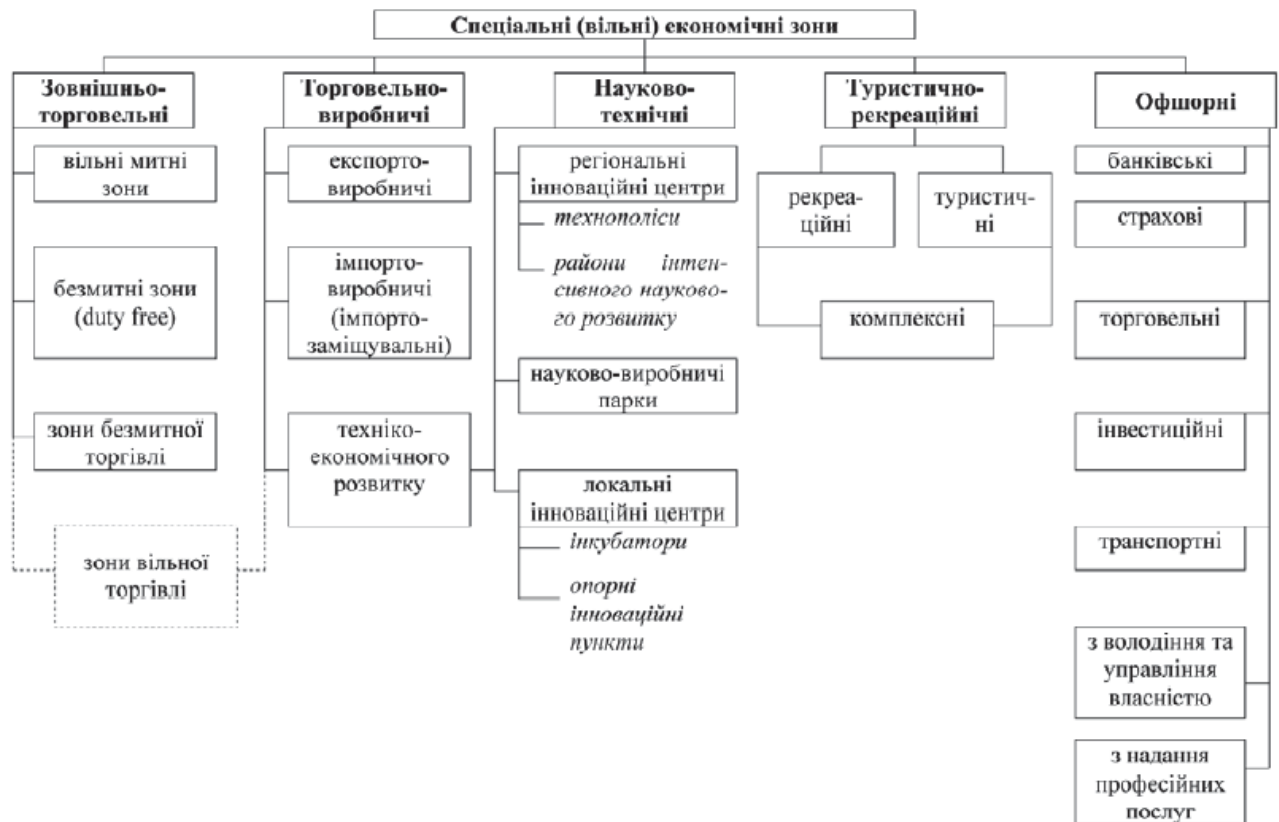

Рис. 9.1. Класифікація спеціальних (вільних) економічних зон за функціональною ознакою

Зовнішньоторговельні зони - це один із найпоширеніших і, без сумніву, найдавніших типів СЕЗ. Йому властивий сталий режим діяльності, він дозволяє використовувати наявні транспортно-географічні та геополітичні переваги країни розташування, потребує відносно невеликих коштів на заснування, а за умови достатньої відпрацьованості проекту має швидку окупність.

Торговельно-виробничі зони є найбільш ефективними, оскільки не лише стимулюють "точкове" зростання виробництва в регіоні розташування, а й сприяють реструктуризації та модернізації приймаючого господарства, активізують науково-технічний обмін, позитивно впливають на зовнішньоторговельний баланс, дозволяють вирішувати проблеми зайнятості та доходів населення і т.ін.

Науково-технічні зони є одним із найскладніших утворень серед ВЕЗ. Частіше за все вони мають місце у практиці високорозвинених країн та нових індустріальних держав, оскільки базуються на високому інтелектуальному потенціалі приймаючої країни. Проекти науково-технічних зон орієнтовані на довгострокову перспективу, що визначається як тривалістю періоду створення, так і періодом окупності капіталовкладень. Саме вони можуть надати інноваційної спрямованості економіці, допомагають підтримувати високі конкурентні позиції держави в сучасному світі, де фактор науково-технічного прогресу є вирішальним.

Туристично-рекреаційні зони - не дуже поширений тип вільних зон, який передбачає, що в країні розташування природно-ресурсного потенціалу мають максимально повно використовуватися туризм та рекреації.

Офшорні зони називають "зручними гаванями" для діяльності нерезидентів, що не ведуть господарської діяльності в країні, де такі зони розташовані.

Окрім п'яти вищеназваних основних типів ВЕЗ, можуть існувати ще й вільні зони, які разом із головними рисами мають елементи кількох зазначених типів. Тобто в результаті поєднання місцевої специфіки й "класичних" моделей вільних економічних зон формуються інші різновиди ВЕЗ.

На території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон.

Державне регулювання діяльності спеціальної (вільної) економічної зони здійснюють органи державної виконавчої влади України, до компетенції яких належать контроль за дотриманням вимог законодавства України на території, де створено спеціальну (вільну) економічну зону.

Порядок створення спеціальної (вільної) економічної зони:

1. Спеціальна (вільна) економічна зона створюється шляхом прийняття окремого закону.

2. Спеціальна (вільна) економічна зона створюється на земельних ділянках несільськогосподарського призначення. На її території не можуть розташовуватися житлові будівлі.

3. Строк функціонування спеціальної (вільної) економічної зони не може перевищувати 30 років.

4. Ініціаторами створення спеціальної (вільної) економічної зони можуть бути:

Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ради, місцева державна адміністрація, на території якої передбачається створення спеціальної (вільної) економічної зони.

Органи управління, що діють у ВЕЗ, та їх повноваження:

а) місцева Рада народних депутатів (правовий статус визначається Конституцією України та Законом України від 21 травня 1997 р. “Про місцеве самоврядування в Україні”): приймає/погоджує рішення, пов'язані зі створенням ВЕЗ, змінами в її статусі, та вносить до відповідних органів пропозиції з цих питань; надає згоду на створення ВЕЗ за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України;

б) місцева державна адміністрація (правовий статус визначається Конституцією України та Законом України від 9 квітня 1999 р. “Про місцеві державні адміністрації”): вносить за погодженням з відповідними органами місцевого самоврядування пропозиції про створення ВЕЗ, зміни статусу та території ВЕЗ.

На всі об'єкти та суб'єкти економічної діяльності ВЕЗ поширюється система державних гарантій захисту інвестицій, передбачена законодавством України про інвестиційну діяльність та іноземні інвестиції.

Оскільки ВЕЗ є тимчасовим утворенням, вона вважається ліквідованою з моменту закінчення строку, на який її було створено, якщо цей термін не буде продовжено Верховною Радою України. За поданням Президента України або Кабінету Міністрів України ВЕЗ може бути ліквідована достроково. У будь-якому разі ВЕЗ вважається ліквідованою з моменту прийняття відповідного закону про її ліквідацію. Держава відповідно до законодавства України гарантує збереження у повному обсязі всіх майнових і немайнових прав суб'єктів економічної діяльності спеціальної (вільної) економічної зони при її ліквідації.

В Україні на даний момент існує 11 СЕЗ для всебічного сприяння соціально-економічному розвитку регіонів у рамках державної регіональної економічної політики. До них належать: Донецьк, Азов, Закарпаття, Інтерпорт Ковель, Миколаїв, порто-Франко, порто Крим, Славутич, Яворів, Рені та Курортополіс Трускавець. Коротка характеристика найбільших ВЕЗ подана у табл. 9.1

Таблиця 9.1

Спеціальні (вільні) економічні зони в Україні

Назва СЕЗ	Територія розташування, початок роботи і термін дії	Пріоритетні види економічної діяльності	Очікувані результати діяльності
Донецьк	м. Донецьк, площа – 466 га. 21.07.1998р. 60 років	Машинобудування, приладобудування, електротехнічна промисловість; інноваційні проекти по створенню нових матеріалів та виробничих систем	Передбачає залучити – 500 млн. дол. США; збереження Передбачає залучити – 500 млн. дол. США; старих та створення нових робочих місць – 10 тис.
Азов	м. Маріуполь, Донецька область, площа – 315 га. 21.07.1998р. 60 років	Розвиток експедиційно-складської, транспортно-сервісної та виробничої сфери	Передбачає залучити – 400 млн. дол. США; збереження старих та створення нових робочих місць – 10 тис.
Закарпаття	Ужгородський та Мукачівський райони Закарпатської області, площа – 737 га. 09.01.1999р. 30 років	Транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування і зберігання транзитних вантажів, пов'язані з ними фінансові функції	Передбачає залучити – 1300 млн. дол. США; збереження старих та створення нових робочих місць – 10 тис.
Миколаїв	м. Миколаїв, площа – 865 га. 01.01.2000р. 30 років	Машинобудування, суднобудування та приладобудування; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, виробництво промислових газів, перероблення пластмаси; будівництво, енергетика, зв'язок	Передбачає залучити – 650 млн. дол. США; збереження старих та створення нових робочих місць – 33 тис.
Курортополіс Трускавець	м. Трускавець, Львівська область, площа – 774 га. 01.01.2000р. 20 років	Лікувально-оздоровчі комплекси; виробництво мінеральних вод; рекреаційний туризм, асенізація, наукові дослідження у галузі охорон здоров'я	Передбачає залучити – 100 млн. дол. США; збереження старих та створення нових робочих місць – 14,5

Створення сприятливого інвестиційного клімату для інвесторів є головною запорукою ефективного функціонування СЕЗ. Для цього потрібно вжити певних заходів, зокрема: надати гарантії захисту права власності; налагодити ефективну співпрацю з адміністрацією; надати можливість вільно переміщувати капітал та товари; забезпечити здійснення контрольованої, стабільної та довгострокової економічної політики. У 2005 р. був прийнятий закон "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 р.", який скасував пільговий режим у СЕЗ, а відтак позбавив податкових пільг та гарантій інвесторів СЕЗ щодо незмінності правового режиму їхньої діяльності. Неадекватність політики української влади щодо СЕЗ призвела до

зниженні інвестиційної активності і відтоку закордонних інвестицій (табл. 9.2). З таблиці видно, що 3 СЕЗ (Донецьк, Азов, Порт Крим) на сьогоднішній день не діють, отже, на ці території не надходять іноземні інвестиції. Відповідно, на інші СЕЗ є більше навантаження щодо отримання прибутку для держави.

Таблиця 9.2

Вільні економічні зони в Україні

№	Назва СЕЗ (область, в якій розташована)	Визначений термін діяльності	Фактичний період реалізації проектів (роки)	Обсяг інвестицій, які передбачалося залучити, млн дол.
1.	Донецьк (Донецька обл.)	21.07.1998 – 21.07.2058 рр.	1998 – 2014	500
2.	Азов (Донецька обл.)	21.07.1998 – 21.07.2058 рр.	1998 – 2014	400
3.	Закарпаття (Закарпатська обл.)	09.01.1999 – 09.01.2029 рр.	1999 – 2016	1300
4.	Інтерпорт Ковель (Волинська обл.)	01.01.2000 – 01.01.2020 рр.	2000 – 2016	18
5.	Миколаїв (Миколаївська обл.)	01.01.2000 – 01.01.2030 рр.	2000 – 2016	650
6.	Порто – Франко (Одеська обл.)	01.01.2000 – 01.01.2025 рр.	2000 – 2016	78
7.	Порт Крим (Автономна Республіка Крим)	01.01.2000 – 01.01.2030 рр.	2000 – 2014	150
8.	Славутич (Київська обл.)	30.06.1998 – 01.01.2020 рр.	1998 – 2016	118
9.	Курортполіс Трускавець (Львівська обл.)	01.01.2000 – 01.01.2020 рр.	2000 – 2016	100
10.	Яворів (Львівська обл.)	17.02.1999 – 01.01.2020 рр.	1999 – 2016	277
11.	Рені (Одеська обл.)	17.05.2000 – 17.05.2030 рр.	2000 – 2016	58

В Україні існують проблеми щодо розвитку СЕЗ та залучення інвестицій, які обумовлені такими причинами:

1) глибока економічна криза, нестабільність і недосконалість законодавства та політики уряду, не стабільність умов ведення бізнесу в країні, в тому числі і в СЕЗ;

2) збільшення суми стягнення податків до державних та місцевих бюджетів з виробника, замість його економічного стимулювання; недостатнє фінансування або відсутність державних бюджетних трансфертів на роз виток СЕЗ, що зменшує зацікавленість інвесторів;

3) розбіжність та протиріччя цілей держави у планах та при їх виконанні; відсутність єдиної державної концепції розвитку певної галузі;

4) СЕЗ не є вузькоспеціалізованими, а тому виникають нерівності при наданні податкових пільг; запровадження пільг лише за територіальним принципом, ігноруючи галузевий підхід;

5) недосконалість базової інфраструктури; недостатній розвиток високотехнологічних галузей;

6) використання СЕЗ для "тіньової економіки" (контрабанди, "відмивання" грошей, легалізації незаконних доходів та ухилення від сплати податків, сумнівні схеми експорту);

7) невдало вибране місце розташування та необґрунтоване обрання пріоритетів розвитку СЕЗ; спроби розповсюдити статус СЕЗ на великі території або невеликі адміністративні одиниці;

8) неефективна галузева структура інвестування, а тому нерівні умови доступу до можливості працювати в СЕЗ для різних інвесторів;

9) ігнорування соціально-психологічних аспектів діяльності СЕЗ.

Відповідно до наведеного переліку проблем слід зауважити, що інвестування здійснюється на основі владно-розпорядчого та адміністративного принципу, тобто правила інвестування встановлюються та змінюються нашою державою в односторонньому порядку.

Світовий досвід має низку позитивних прикладів створення ВЕЗ як регіональних полюсів зростання, що базуються на кількох провідних галузях, які стрімко розвиваються, розміщені в урбанізованій зоні і здатні активізувати подальший розвиток економічної діяльності.

Яскравими прикладами ефективного використання такої моделі регіонального розвитку є штат Каліфорнія у США, провінція Гуандун в Китаї, Баварія в Німеччині тощо. Виходячи з тенденцій розвитку таких регіонів, можна сказати, що здебільшого вони орієнтовані на розвиток інновацій, які сьогодні є істотним важелем впливу на розвиток абсолютно всіх галузей економіки і суспільства загалом.

Першими у створенні таких точок росту стали США, проект Кремнієва долина, спеціалізацією якої була інноваційна діяльність. Хоча в США з 2006 року 32 штати пропонують преференції в податковому стимулюванні інноваційної діяльності підприємств, але штат Каліфорнія є лідером у залученні коштів та кількості витрат на здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР).

Питання для самоконтролю:

1. Які економічні цілі створення ВЕЗ?
2. У чому проявляються соціальні ефекти діяльності ВЕЗ?
3. Які критеріальні ознаки визначають ВЕЗ як спеціальне утворення?
4. Яка типологія ВЕЗ застосовується для їхньої класифікації?
5. Які види ВЕЗ розрізняють за функціональною ознакою?
6. Для яких вітчизняних ВЕЗ застосовується така організаційно-правова форма управління, як закрите акціонерне товариство?
7. Які документи складають нормативно-правову базу створення та функціонування ВЕЗ в Україні?
8. Які повноваження мають місцеві органи влади щодо управління діяльністю ВЕЗ в Україні?
9. Чи передбачені для підприємств, що діють в межах вітчизняних ВЕЗ, пільги з податку на прибуток?
10. Які причини зниження інвестиційної активності в українських ВЕЗ?

11. Чому відбулося масштабне вилучення капіталу з ВЕЗ в Україні після 2005 р.?

12. Чи залежить ефективність економічної діяльності ВЕЗ від розміру території, на якій вона розташована?

13. У чому полягають основні відмінності функціонування зарубіжних та вітчизняних ВЕЗ?

14. Чи доцільно повернути преференційний режим діяльності для ВЕЗ в Україні?

15. Яким чином можна активізувати інвестиційну діяльність в межах вітчизняних ВЕЗ?

Література: [13; 31-35].

Рекомендована література

Основна

1. Димченко О.В. Регіональна економіка: навч. посібник / О.В. Димченко, Н.М. Матвеева, С.М. Гайденко; Харк. нац. акад. міськ. госпва – Х.: ХНАМГ, 2010, - 221 с.
2. Данилишин Б. М., Клиновий Д. В., Пепа Т. В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник. – Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2007. – 688 с.
3. Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г. та ін. Просторова організація продуктивних сил: мезо- та мікро регіональний рівень. – Вінниця: КнигаВега, 2007. – 572 с.
4. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. №58. С. 18-24.
5. Зінь Е. А. Регіональна економіка: Підручник. - К.: «ВД «Професіонал», 2007. - 528 с. URL: http://shinst.sumdu.edu.ua/doc/ep/Reg_ekonomika_01.pdf.
6. Манів З.О., Луцький І. М., Манів С. З. Регіональна економіка: навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 562 с.
7. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник. - Київ: МП «Леся», 2008. – 595 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2008/1/Регіональна%20економіка.pdf>
8. Савченко В.Ф. Регіональна економіка: Навч. посібник. К.: Кондор, 2012. – 339 с.
9. Ковтун О.І. Регіональна економіка: навчальний посібник. - Львів: “Новий Світ 2000”, 2012. – 162 с.
10. Лишиленко В.І. Регіональна економіка: підручник К.: Центр учбової літератури. – 2009. – 384с.
11. Жук М.В. Регіональна економіка: підручник. К.: ВЦ “Академія”. – 2008. – 416 с.
12. Регіони України: статистичний щорічник URL: www.ukrstat.gov.ua.
13. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Редакція від 17.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text>.

Додаткова

14. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>.
15. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002р. №3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.
16. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8.09.2005р. № 2850-IV, редакція від 02.12.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
17. Аналіз сталого розвитку регіонів України / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. URL: <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>.
18. Бабець І.Г. Сталий розвиток і безпека регіону: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 242 с.
19. Білик Р. Р., Шульц С. Л. Забезпечення економічної безпеки як системна умова формування конкурентних позицій в економіці регіонів. Регіональна економіка. 2018. №2(88). С. 15-23. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.02.015_u.php.
20. Давимука С. А., Куйбіда В. С., Федулова Л. І. Тенденції розвитку нової регіональної політики ЄС. Регіональна економіка. 2019. №1(91). С. 76-87. URL: http://re.gov.ua/doi/re2019.01.076_u.php.
21. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
22. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналітична доповідь / [Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла.

Київ: НІСД, 2019. 192 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/decentralizaciya-vladi-poryadok-denniy-na-serednostrokovu>

23. Жаліло Я. А. Проблеми формування інклюзивного розвитку регіонів України в умовах європейської інтеграції. Регіональна економіка. 2018. №3(89). С. 10-20. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.03.010_u.php.

24. Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку: Монографія. –К.: Основа, 2013. – 430 с.

25. Іщук С. О. Промисловість регіонів України: тенденції і проблеми розвитку. Регіональна економіка. 2018. №1(87). С. 17-29. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.01.017_u.php.

26. Колотило, Д.М. Екологія і економіка [Текст] : навчальний посібник / Д.М. Колотило ; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т. - 2-е вид. доп. і перероб. - К. : КНЕУ, 2005. - 576 с.

27. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку. Аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2011. – 38 с.

28. Стратегія розвитку Запорізької області на період до 2027 року. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/48277/strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.html>.

29. Сторонянська І. З., Патицька Х. О. Адміністративно-фінансова децентралізація: цілі реформи та результати першого етапу. Регіональна економіка. 2019. №1(91). С. 3-13. URL: http://re.gov.ua/doi/re2019.01.003_u.php.

30. Щеглюк С. Д. Підходи до визначення ефективності реалізації підприємницького потенціалу регіону в умовах змін просторової організації економіки // Регіональна економіка. 2017. №4(86). С. 22-27.

31. Гусєв Ю.В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015 № 22. С. 59-65.

32. Обух В. ВЕЗ, світовий досвід: без нормального суду не працює. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3120104-vez-to-horosa-stuka-tilki-bez-normalnogo-sudu-nemozliwa.html>.

33. Войцеховська Ю. В., Мавріна А. О., Войцеховська В. В. Спеціальні економічні зони: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2742/visnyk2016-42-48.pdf>.

34. Єгорова О.О. Напрями удосконалення спеціальних економічних зон України: приклад Туреччини. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/napryami-udoshkonalennya-specialnikh-ekonomichnikh-zon-ukraini-priklad>.

35. Швець Ю.О., Шайтанова В.В. Функціонування спеціальних економічних зон як засобу налагодження інвестиційної діяльності: проблеми та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 9. С. 54-58.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Кабінету міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Головне управління статистики у Кіровоградській області. URL: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>.
6. Основні показники по СЕЗ. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez>.